כיתה ז' | תושב"ע · משנה | שיעור 4 מתוך 4 | 45 דק' | אבות א, יב; יד; טו; יז

הלל ושמאי: "אם לא עכשיו, אימתי?"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את דברי הלל (משניות יב, יד) ואת דברי שמאי (משנה טו).
- התלמידים יסבירו במילים שלהם את שלוש השאלות של הלל, בעזרת הרע"ב.
- התלמידים יזהו בדברי שמאי עצות של יחס לאנשים ("סבר פנים יפות"), ולא רק של לימוד.
- התלמידים יחזרו לשאלה הגדולה של היחידה ויענו עליה בעזרת משנה מכל שיעור.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

על מה העולם עומד, ומה החלק שלי בזה?

בסוף השיעור הזה כל תלמיד עונה עליה בכתב, עם משנה מהיחידה.

🧪 פתיחה: ניסוי מחשבתי

שאלת ניסוי מחשבתי: **מה היה קורה אם כל אחד בכיתה היה דואג רק לעצמו? ומה היה קורה אם כל אחד היה דואג רק לאחרים, ושוכח את עצמו?** שני תלמידים מתארים "יום בכיתה" בכל אחד מהעולמות (דקה לכל אחד). מכאן לשתי השאלות הראשונות של הלל.

📖 הסבר למורה

הלל ושמאי הם הזוג האחרון בשרשרת. להלל שלוש משניות בפרק (יב-יד), ולשמאי אחת (טו). בשיעור לומדים את משנה יב ("אֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם"), את משנה יד (שלוש השאלות), ואת משנה טו של שמאי. משנה יג כתובה בארמית קשה, ואפשר לדלג עליה בכיתה ז'.

הרע"ב מביא מאבות דרבי נתן סיפור על אהרן: כששני אנשים רבו, הוא הלך לכל אחד מהם בנפרד ואמר לו שחברו מתחרט, עד שהשלימו. לשלוש השאלות של הלל הוא מפרש: אם אני לא אזכה לעצמי, מי יזכה בשבילי; וגם אם זכיתי לעצמי, זה מעט לעומת מה שאני חייב לעשות; ו"אם לא עכשיו", בעולם הזה, ובפירוש אחר: בימי הנעורים.

על שמאי רגילים לחשוב שהיה קפדן, ודווקא הוא אומר "וֶהֱוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת". הרע"ב מציע ששלוש העצות של שמאי עומדות מול שלוש המעלות שבירמיהו: חכם, גיבור ועשיר. זה מבנה יפה לדיון, וחשוב להציג אותו כפירוש. השיעור נחתם במשנה יז: "וְלֹא הַמִּדְרָשׁ הוּא הָעִקָּר, אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה".

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, אבות פרק א, משנה יב

הִלֵּל וְשַׁמַּאי קִבְּלוּ מֵהֶם. הִלֵּל אוֹמֵר, הֱוֵי מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַהֲרֹן, אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקָרְבָן לַתּוֹרָה:

משנה, אבות פרק א, משנה יד

הוּא הָיָה אוֹמֵר, אִם אֵין אֲנִי לִי, מִי לִי. וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי, מָה אֲנִי. וְאִם לֹא עַכְשָׁיו, אֵימָתָי:

משנה, אבות פרק א, משנה טו

שַׁמַּאי אוֹמֵר, עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קֶבַע. אֱמֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה, וֱהֱוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת:

משנה, אבות פרק א, משנה יז

שִׁמְעוֹן בְּנוֹ אוֹמֵר, כָּל יָמַי גָּדַלְתִּי בֵין הַחֲכָמִים, וְלֹא מָצָאתִי לַגּוּף טוֹב אֶלָּא שְׁתִיקָה. וְלֹא הַמִּדְרָשׁ הוּא הָעִקָּר, אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה. וְכָל הַמַּרְבֶּה דְּבָרִים, מֵבִיא חֵטְא:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות א, יב

הֱוֵי מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַהֲרֹן אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם. פֵּרְשׁוּ בְּאָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן, כֵּיצַד הָיָה אַהֲרֹן אוֹהֵב שָׁלוֹם, כְּשֶׁהָיָה רוֹאֶה שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם מִתְקוֹטְטִים הָיָה הוֹלֵךְ לְכָל אֶחָד מֵהֶם שֶׁלֹּא מִדַּעַת חֲבֵרוֹ, וְאוֹמֵר לוֹ רְאֵה חֲבֵרְךָ אֵיךְ הוּא מִתְחָרֵט וּמַכֶּה אֶת עַצְמוֹ עַל שֶׁחָטָא לְךָ, וְהוּא אָמַר לִי שֶׁאֲבֹא אֵלֶיךָ שֶׁתִּמְחַל לוֹ, וּמִתּוֹךְ כָּךְ כְּשֶׁהָיוּ פּוֹגְעִים זֶה בָּזֶה הָיוּ מְנַשְּׁקִים זֶה אֶת זֶה. וְכֵיצַד הָיָה מְקָרֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת לַתּוֹרָה, כְּשֶׁהָיָה יוֹדֵעַ בְּאָדָם שֶׁעָבַר עֲבֵרָה הָיָה מִתְחַבֵּר עִמּוֹ וּמַרְאֶה לוֹ פָּנִים צְהֻבּוֹת, וְהָיָה אוֹתוֹ אָדָם מִתְבַּיֵּשׁ וְאוֹמֵר אִלּוּ הָיָה יוֹדֵעַ צַדִּיק זֶה מַעֲשַׂי הָרָעִים כַּמָּה הָיָה מִתְרַחֵק מִמֶּנִּי, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הָיָה חוֹזֵר לַמּוּטָב. הוּא שֶׁהַנָּבִיא מֵעִיד עָלָיו (מלאכי ב׳:ו׳) בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות א, יד

אִם אֵין אֲנִי לִי. אִם אֵין אֲנִי זוֹכֶה לְעַצְמִי, מִי יִזְכֶּה בִּשְׁבִילִי:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות א, יד

וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי. וַאֲפִלּוּ זְכִיתִי לְעַצְמִי, מַה הוּא הַזְּכוּת הַזֶּה וּבַמֶּה נֶחְשַׁב הוּא כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב לַעֲשׂוֹת:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות א, יד

וְאִם לֹא עַכְשָׁיו. בָּעוֹלָם הַזֶּה:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות א, יד

אֵימָתַי. כִּי אַחַר הַמָּוֶת אִי אֶפְשָׁר לִזְכּוֹת עוֹד. פֵּרוּשׁ אַחֵר, אִם לֹא עַכְשָׁיו בִּימֵי הַבַּחֲרוּת, אֵימָתַי, שֶׁמָּא בִּימֵי הַזִּקְנָה לֹא יַעֲלֶה לְיָדִי:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות א, טו

אֱמֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה. כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁאָמַר תְּחִלָּה (בראשית יד) וְאֶקְחָה פַּת לֶחֶם, וּבַסּוֹף וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות א, טו

... שָׁלֹשׁ אַזְהָרוֹת הִזְהִיר שַׁמַּאי, כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ מַעֲלוֹת שֶׁהִזְכִּיר יִרְמְיָה, חָכָם גִּבּוֹר וְעָשִׁיר. כְּנֶגֶד חָכָם אָמַר עֲשֵׂה תּוֹרָתְךָ קָבַע, כְּנֶגֶד עָשִׁיר אָמַר אֱמֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה, כְּנֶגֶד גִּבּוֹר אָמַר הֱוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, שֶׁיִּכְבֹּשׁ יִצְרוֹ וְיִלָּחֵם כְּנֶגֶד לִבּוֹ הָרַע, וְשָׁנִינוּ (לקמן פ"ד מ"א) אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 **כתוב:** "אִם אֵין אֲנִי לִי, מִי לִי"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "אִם אֵין אֲנִי זוֹכֶה לְעַצְמִי, מִי יִזְכֶּה בִּשְׁבִילִי".

📜 **כתוב:** "וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי, מָה אֲנִי"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "וַאֲפִלּוּ זָכִיתִי לְעַצְמִי, מַה הוּא הַזְּכוּת הַזֶּה וּבַמֶּה נֶחְשַׁב הוּא כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב לַעֲשׂוֹת".

📜 **כתוב:** "וְאִם לֹא עַכְשָׁיו, אֵימָתָי"

💭 **מפרשים:** הרע"ב מביא שני פירושים: "בָּעוֹלָם הַזֶּה", ובפירוש אחר: "בִּימֵי הַבַּחֲרוּת".

📜 **כתוב:** "אֱמֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: כמו אברהם, שאמר "וְאֶקְחָה פַּת לֶחֶם", ובסוף הביא "בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב" (בראשית יח).

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: משנה (או דף המקורות מהעמוד הזה), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: שני העולמות (רק לעצמי / רק לאחרים) (5 דקות)
2. משנה יד: שלוש השאלות של הלל, עם הרע"ב. כל תלמיד מנסח כל שאלה במילים שלו (10 דקות)
3. משנה יב: "אוהב שלום ורודף שלום", והסיפור על אהרן בשם אבות דרבי נתן (6 דקות)
4. משנה טו: שלוש העצות של שמאי. בזוגות: "מכתב המלצה" על הלל או על שמאי לתפקיד יועץ מועצת התלמידים, כל טענה עם ציטוט מהמשנה (14 דקות)
5. סיכום היחידה: חוזרים לשאלה הגדולה, משנה יז, כרטיס יציאה (10 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה שלוש השאלות ששואל הלל במשנה יד?
2. מה שלוש העצות של שמאי?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. איך מסביר הרע"ב את "וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי, מָה אֲנִי"?
2. איך הסיפור על אהרן (בשם אבות דרבי נתן) מסביר את המילים "וְרוֹדֵף שָׁלוֹם"? למה לא מספיק "אוהב שלום"?

הערכה (מה דעתי?)

1. "וְלֹא הַמִּדְרָשׁ הוּא הָעִקָּר, אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה" (משנה יז). בחרו משנה אחת מהיחידה, וכתבו איך תהפכו אותה למעשה השבוע.

🏁 סיכום השיעור

סיכום היחידה: חוזרים לשאלה הגדולה: "על מה העולם עומד, ומה החלק שלי בזה?". כל תלמיד כותב תשובה של 3-4 שורות ובה משנה אחת לפחות מהשיעורים (שרשרת המסירה, שלושת העמודים, רב-חבר-כף זכות, הלל ושמאי). שלושה-ארבעה תלמידים קוראים בקול.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

טיפ: פתחו את השיעור הבא בשתיים-שלוש מהשאלות הפתוחות.

💡 הערות למורה

את מכתבי ההמלצה אפשר לתלות בכיתה. גרסה מתקדמת: זוג אחר כותב "מכתב נגד" מאותה משנה, והכיתה מחליטה מה המשנה תומכת בו יותר. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו פתיחות משפטים למכתב.

📝 בדף העבודה

התאמה בין שלוש השאלות של הלל להסבר הרע"ב, שלוש העצות של שמאי, מכתב המלצה עם ציטוטים, שאלת סיכום היחידה ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, משפטי פתיחה, פחות שאלות, ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- משנה, אבות א, 12 (ספריא)
- משנה, אבות א, 14 (ספריא)
- משנה, אבות א, 15 (ספריא)
- משנה, אבות א, 17 (ספריא)
- רע"ב על אבות א, 14 (ספריא)
- רע"ב על אבות א, 15 (ספריא)

מחוון: הלל ושמאי: שאלות, עצות ומכתב המלצה

1. **חלק א:** 1-ב, 2-א, 3-ג. "במילים שלי": לקבל כל ניסוח נכון, למשל (1) "אני אחראי על עצמי" (2) "אבל אסור לי לחשוב רק על עצמי" (3) "לא לדחות למחר".
2. **חלק ב:** (1) עשה תורתך קבע; אמור מעט ועשה הרבה; הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. (2) אמר "וְאֶקְחָה פַּת לֶחֶם", ובסוף הביא "בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב". (3) "הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות". תשובה פתוחה על ההפתעה: שמאי ידוע כמחמיר, ובכל זאת מלמד לקבל כל אדם בפנים מאירות.
3. **חלק ג:** מחוון קצר: ציטוט מדויק מהמשנה בכל טענה (2 נקודות לטענה), טענה שמתאימה לתפקיד (1), ניסוח ברור (1).
4. **חלק ד:** תשובה אישית. לבדוק שיש לפחות משנה אחת מצוטטת ומוסברת ושיש קשר לחלק של התלמיד ("מה החלק שלי").
5. ★ **אתגר:** לפי הרע"ב: מול חכם, "עשה תורתך קבע"; מול עשיר, "אמור מעט ועשה הרבה"; מול גיבור, "הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות", כי הגיבור הוא מי שכובש את יצרו (אבות ד, א). לקבל גם התאמה אחרת אם היא מנומקת, ולציין את ההבדל מהרע"ב.